

כצאת השמש בגבורתו

מרן הראי"ה קוק זצ"ל במערכה על צדקת ה"אורות"

"יש תלמידי-חכמים המתנגדים לדרכי, ובודאי כוונתם לשם שמים, אך מה אעשה - דרכי היא כפי מה שקבלתי מרבתי".

מרן הראי"ה קוק זצ"ל, ליקוטי-הראי"ה א, עמ' 182

"ביקש מרן הרב זצ"ל לישב בשלוה בעיר-עז לנו, ולהרים בתנופה רבתי את דגל ירושלים, דגל הקודש, אשר סביביו יתרכז כל העולם היהודי הכשר, לפעול גדולות ונצורות בתחיית כל ערכי קדושת ישראל, והנה קפץ עליו רוגזם של קנאים, אשר ניסו לענות את דמותו של הרב ולהציג את דרכו בצורה מסולפת שתקומם נגדה את שלומי-אמוני-ישראל באשר הם שם"

מו"ר הרב משה צבי גרייה זצ"ל, בשדה הראי"ה עמ' 334

"לא הועילו פרסומי-הסילופים ולא נתקבלו דברי-הקיטרוגים. אור תורתו של הרב מוסיף והולך, וקרני הוד אישיותו מתרבים ומתעלים. רבים השותים בצמא את דבריו ומתחזקים על ידם במעוזה של תורה ובאינתנה של אמונה. רבים הלומדים פרטי מעשיו והוד הנהגותיו, ומשתדלים ללכת לאורו בדרכי אהבה ויראה בין אדם למקום ובדרכי גועם ושלום בין אדם לחבירו. מדי שנה בשנה מופיעים ספרים שלו בהלכה ובאגדה, וספרים עליו במחשבה ובמעשה. בית-מדרשו - היא ישיבתו שבירושלים - משגשג ופורח ומגדל תלמידי-חכמים מובהקים, ואהלי תורה מעולים קמו לתפארת בארצנו הקדושה מכחו ומכח כוחו. זכותו וצדקתו מגינה עליהם, וזוהר נשמתו מאיר להם באור ד' מציון ודברו מירושלים".

מו"ר הרב משה צבי גרייה זצ"ל, ליקוטי-הראי"ה ג, עמ' 213

א. המכותב

הקדוש, הגאון ר' מנחם מנדל אלטר זצוק"ל הי"ד, צעיר בנו של ר' יהודה אריה ליב אלטר מגור בעל ה"שפת אמת", נולד בשנת ה'תרל"ז. היה נשיא אגודת הרבנים בפולין, חבר מועצת

1. מבוא ביחס לאגרתו של הראי"ה לגאון הקדוש הרב ר' מנדלי אלטר הי"ד מגור, ולשתי אגרות הגרי"מ חרל"פ לרב מבנדין. 3 האגרות מתפרסמות להלן. המבוא נכתב על-ידי הראל כהן.

גדולי התורה של אגודת ישראל ומייסד העיתונים החרדיים בפולין. נספה בטרבלינקה במנחם-אב ה'תש"ב, והוא בן שישים וחמש שנים.

אחיו, האדמו"ר מגור רבי אברהם מרדכי אלטר בעל ה"אמרי אמת", הצליח להמלט ולעלות ארצה בפרוץ התופת, בחול המועד פסח ה'ת"ש², אך ידי הרוצחים הגיעו אל אחיו הצעיר ר' מגדלי כמו גם אל בנו של האדמו"ר, אשר היה יחד עם דודו. שני סיפורים על ימי גבורתו האחרונים של הגאון ר' מגדלי תחת התופת הנאצית: האחד פורסם על ידי ל' פיינגולד בעתון "הצופה" בשנת ה'תש"ו, בו מתואר איך הועלה על קרון הבקר הדחוק אל מחנה ההשמדה טרבלינקה יחד עם הסופר ר' הלל צייטלין ועם הדיין הוורשאי הרב קאנאל. סיפור שני פורסם על ידי משה פראגר בספר "אלה שלא נכנעו" חלק א הוצאת נצח, ה'תשכ"ג, שבשמעו את פקודת הרוצחים לפשוט את בגדיו לפני הרצחו, התחנן לפני אחד ה"קאפוס" היהודיים במחנה ההשמדה שיביא לו מעט מים, כדי ליטול בהם את ידיו לפני תפילתו האחרונה, תמורת הבטחה שיהיה לו עולם-הבא. הוא הנהיג תפילת וידוי אצל הנמצאים עימו, עד שהרוצחים ירו במתוודים. שני הסיפורים הובאו בספר "אני מאמין", ירושלים ה'תשכ"ה, עמ' 28-29. בא' סיון ה'תש"ב כבר לא נותר יהודי חי בפובקיניץ שבמחוז לודז'. כאמור, חודשיים אחר כך נרצח באריכות אודותיו ראה עליו באינציקלופדיה "אלה אזכרה" חלק ב, עמ' 52-60.

ב. הראי"ה וחצר חסידות גור

יחס קרוב ומיוחד היה בין מרן הראי"ה לבית חסידות גור. בספר "חידושי הרי"מ" של מייסד החסידות היה בקי (ליקוטי הראי"ה ב, עמ' 147). ספר "שפת אמת" על התורה לא מש משולחנו ביום השבת (מועדי הראי"ה עמ' יא-יב, ליקוטי הראי"ה ב, עמ' 145-144), ואף היה לוקח עמו הספר לדרך, עד שמנסיעתם המשותפת באונייה בשלהי אדר ה'תרפ"ד של הרב ושל האדמו"ר בעל ה"אמרי אמת" (הרב נסע לאמריקה והרבי שב לורשה), מפורסם הסיפור הבא:

הרבי שהוא וחסידיו נטלו עימם כרכי "שפת אמת" על חומש שמות אך לא על חומש ויקרא, שלח אל תאו של הרב ואמר, שם ודאי תמצאו "שפת אמת" על חומש ויקרא, מה שהתברר כנכון (ליקוטי הראי"ה ב, עמ' 143).

קירבה רוחנית היתה למשנתו של הרב אל משנת ה"שפת אמת", ומרן הרצי"ה אף התבטא, שר' צדוק הכהן מלובלין שנפטר בשנת ה'תר"ס וה"שפת אמת" שנפטר בשנת ה'תרס"ה, שניהם שייכים למשנתה של ארץ ישראל, ואילו עלייתו של הראי"ה ארצה בשנת ה'תרס"ד, יש בה בחינה של "ובא השמש וזרח השמש". רבה היתה הערצת הרב לספר "שפת אמת" ואף אמר יש

2. סיפור הצלתו פורסם בספר "נס ההצלה של הרבי מגור", מאת ר' משה פראגר. לאחרונה הובא סיפור הנס גם בספר "עדות" מאת נילנו של האדמו"ר, הגב' רות ליכטנשטיין, ירושלים ה'תש"ס, עמ' 324-330.

3. ראה דבריו של ר' חיים ליפשיץ במאמרו שבקובץ "אזכרה" חלק א, עמ' קצא. משנת ארץ-ישראל תופסת מקום מרכזי בכתבי אדמו"רי גור (ראה מאמרו של יצחק אלפסי, "רבי אברהם מרדכי אלטר מגור ויחסו ליישוב ארץ-ישראל", בשבילי התחיה, ב). בראשית שנות הנוג'ין, אברכים ובהורים מתלמידי קרית הישיבה בבית-אל שקדו והכינו לדפוס שני ספרים המהווים לקט העוסק בעניינה של ארץ ישראל מתוך ספרי האדמו"ריים: "גור בארץ הזאת", "אמת מארץ תצמח".

לדייק בלשונו כבשל אחד מן הראשונים. ראה עוד לנתיבות ישראל ב, עמ' מה, על חסיד גור ורבו של ה"אמרי אמת" מינקותו, הרב ר' צבי דוד הירשביין, שהיתה בו "דבקתו החסידית הזאת ביחס אל אאמו"ר הרב זצ"ל והשפעתו, עם הרגשת ההתאמה הנכונה להדרכת ה'שפת אמת" (על יחס הרצי"ה ל"שפת אמת" ראה ליקוטי הראי"ה ב, עמ' 144).

האדמו"ר מגור בעל ה"אמרי אמת" ביקר בארץ בשנת ה'תרפ"א, ה'תרפ"ד, ה'תרפ"ז וה'תרצ"ב, ובכל הפעמים נפגש עם הראי"ה. בפעם החמישית בשנת ה'תרצ"ה, היה האדמו"ר על האוניה בדרכו לארץ עת שנפטר הראי"ה, שם געה בבכיה בלתי רגילה לשמע הבשורה. בהגיעו לארץ, העיר האדמו"ר הישיש לרב יוסף צבי דושינסקי זצ"ל רב העדה החרדית, שלא השתתף בלווית הראי"ה (אנשים מחרחרי ריב מן ה"עדה" מנעו זאת ממנו בכח), ואמר שלו הוא היה הוא בארץ, היה צועד ברגליו אחר מסתו עד להר הזיתים. בביקורי חורף ה'תרפ"ד ושל קיץ ה'תרפ"ז אצל הראי"ה, אף גלווה אל האדמו"ר, גיסם של האחים אלטר, ר' הירש הניך (צבי חנוך) לוין, הרב מבנדין בעל ה"יכהן פאר" (המוזכר בסוף האגרת של הראי"ה לר' מנדלי, הנדפסת לראשונה בקובץ הזה, ואיליו מופנות שתי האגרות של הגרימ"ח, המובאות אף הן לעיל), וזה התרשם מהרב: "העולם אינו יודע, העולם אינו יודע, את הגדלות של הרב קוקו בירושלים מכהן רב בעל השגות מופלאות ביותר" (ליקוטי הראי"ה ב, עמ' 148, עיין שם ואילך עוד על השניים). גם האח ר' משה בצלאל אלתר הי"ד ביקר אצל הראי"ה בשנת ה'תרפ"ו. האח ר' נחמיה ביקר אצל הרב בקיץ ה'תרפ"ז.

האדמו"ר התפעל מאד מצדקותו, מגאונותו בכלל, ומבקיאותו ב"שפת אמת" בפרט (הרב אמר באוזני האדמו"ר גליונות שלמים בעל-פה מתוך ה"שפת אמת", עד שאמר הרבי ביציאתו מן הפגישה: "הוא בקי ב'שפת אמת' יותר ממני"). למפגשי השניים נודעת חשיבות רבה מאד, שכן אלו, התקיימו לאחר צאתו לאור של הספר "אורות", ולאחר הקמת הרבנות הראשית, שתי נקודות ציון מרכזיות ביחסים של הראי"ה עם מתנגדיו הקנאים. המפגשים תרמו לריכוך ומיתון השקפות אדמו"רי פולין ביחסם אל הרב, שאותו לא פגשו מעולם, ורק שמעו עליו ממקטיני-הדמות שהעלילו עליו עלילות שוא. האדמו"ר בשובו לפולין זימן אליו את עורכי העיתונים שכאמור נוסדו על ידי בית גור, והורה להם כי יפסקו מיד מלצאת נגד הרב. אף כתב: "הרב מאנשי העיר הקדושה והרבה מהרבנים עומדים לצדו" (ליקוטי הראי"ה ב, עמ' 139). האדמו"ר אף תרם הרבה להשכנת שלום בין הראי"ה וקנאי ירושלים, אף שלאחר מאחד מביקורי האדמו"ר בבית הראי"ה היה מי מאלו הקנאים שביזה את השניים גם יחד. כתבי פלסטר ובזיונות של תלמידי-חכמים פורסמו ב"בית ועד לחכמים" שיצא לאור בסאטמאר, אך רבני פולין חתרימו את הכותב והמפרסם.

4. ראה מאמרו של מ. פרידמן, "חברה ודת", עמ' 277 ואילך.

5. העורך הוא הקדוש הרב יוסף שמעון ב"ר אברהם פולאק הי"ד, חסיד בעלזא. נולד בהרמונוסטודט. בן-אחיו של הגאון ר' שמעון פולאק בעל השם משמעון. התכתב עם רבים מרבני הדור בחיודשי תורה. לאחר מלחמת העולם הראשונה התיישב בסאטמאר שבטרנסילבניה. ערך את "בית ועד לחכמים", כתב-עת תורני שיצא לאור בכל שבועיים, ובו חיודשי תורה ושו"ת מחכמי הדור. יצא לאור בסאטמאר, מכ"ח סיון ה'תרפ"ב עד ה'תש"א. השתתפו בו רבנים מכל העולם לרבות רבנים בצפון אפריקה וארצות המזרח, והיה נפוץ בכל רחבי

אנקדוטות מן המפגשים הללו, שהיו ברוח של גילויי ידידות מופגנת, הן מן המפורסמות בעולם התורה, כאלו הנוגעות להלכה (קבלת האדמו"ר את פסק הראי"ה, כי המברך את ברכות היין ו"כורת הברית" טועם מן היין מיד בסיום הברכה ולפני קריאת השם בנוסח "אלקינו ואלקי אבותינו קיים את הילד הזה לאביו ולאמו וכו'"; החובה לברך ברכת שהחיינו לפני שמקיים לראשונה בחייו מצות הפרשת תרומות ומעשרות על טבל דאורייתא (על כל פנים) - את שניהם קבע הרבי כמסמרות בחצר גור') וכאלו שזכורות כמטבע לשון של הרבי (שהרב הוא כ"מי שלא היה בדורו כמותו ומטעם זה לא נקבע הלכה כמותו", ברמזיה לרבי מאיר שהיה גדול כל כך עד שלא יכלו חבריו לרדת לסוף דעתו (על-פי עירובין יג, ב); בעקבות הביקור כתב על הרב: "איש האשכולות", אף שאמרו חכמים שכבר בטלו האשכולות בימי התנאים הראשונים, ופירש דבריו לשואלים, שלא בטלו לגמרי אלא שלא שכחא... וכן אמר שפירוש "אשכולות", כפירוש רש"י בסוטה מז, ב, "אשכולות - איש שהכל בו": "שהכל בו" - תורה באמיתה, אין דופי ושכחה ומחלוקת". פרק גדול וחשוב "חסד ואמת נפגשו", אודות הראי"ה ובעל ה"אמרי אמת" כתב מו"ר הרב משה צבי נריה זצ"ל ונדפס בליקוטי הראי"ה חלק ב, עמ' 133-156.

בנו של ר' מגדלי אלטר מפּוֹבֶזְנִין, ר' חיים אליעזר אלטר, מסר בשם אביו, כי דודו האדמו"ר בעל ה"אמרי אמת" התפעל כל כך מגאונותו של הרב עד שאמר: "בעל מוח כזה לא היה במאה השנים האחרונות" (ליקוטי הראי"ה ב, עמ' 136).

ג. האגרת לר' מנדלי המתפרסמת בקובץ זה לראשונה

אגרת זו קבלתי ממו"ר הרב משה צבי נריה זצ"ל, מוקלדת בדפוס מחשב, ולא ידעתי מאין העתיקה. חב אני ברכת תודה לר' יהושע וידר, מארכיון כתבי הראי"ה ב"בית הרב" אשר שלח לי צילום העתק המכתב, מכת"ק של הגאון הרב יעקב משה חרל"פ זצ"ל. אך נראה שההדפסה לא נעשתה מהעתק זה, שכן באו שינויים מסויימים בהעתקה, וגם תוספת הדברים שבסוף המכתב נעדרת מן ההעתקה. ואמנם, כנראה שאת המכתב של הראי"ה, הכתוב בכת"ק, הראה לו הראי"ה טרם שילוחו, והגרימ"ח העתיקו בכתב ידו.

- העולם. אסף חומר רב להוצאת אינציקלופדיה תלמודית-הלכתית אך לפני שנספה בשואה הספיק להדפיס רק כרך אחד "ספר ראשי בשמים והוא ספר שדי תמד חדש" (וואראהל ה'תש"ב).
6. אמנם, באגרת מכ"ב בטבת ה'תרפ"ז לאחיו ר' מגדלי הי"ד, העיר האדמו"ר: "בלמדי אתמול בסור אורח-חיים סוף סימן קפט, מפורש דלא כמו שנהגתי (ואכלתי וא"ע) כמו שראיתי אצל הרב רא"י קוק" (מכתבי תורה, תל-אביב ה'תשמ"ז, סימן מא).
 7. ראה סידור תפילה עם פירוש "שפת אמת" עם "ליקוטי יהודה", כרך תפילות לימות החול, עמ' תקט, תקיב. ובספר "תורת רבנו שמואל סלאנט", א, עמ' קח-קט. ובספר "אוצר הברית" של המוהל ר' יוסלי ויסברג זצ"ל, פרק ג סימן טו סעיף כה ובהערות שם, ומובא בספרים רבים.
 8. ראה גם מאמרו של דוד תמר, "הרב והרבי", הצופה יום ו' כ"ט באב ה'תשנ"ח, עמ' 6.
 9. על יחסי ההתכתבות בין מרן הראי"ה לבין האדמו"ר ראה בספר מכתבי הראי"ה עמ' מד הערה 19.

ד. עריכת הספר "אורות" מהדורת ה'תר"ף

האגרת שלפנינו של הראי"ה לר' מנדלי עוסקת בפרסום הספר "אורות". מרן הראי"ה, כתב את דבריו שבשמונת פנקסיו המפורסמים, בשטף הקולמוס, ובדרך כלל לא נערכו הדברים אשר נלקחו משם לספר "אורות" (הכוונה ל"אורות מאופל" - "ארץ ישראל" ו"המלחמה", ו"אורות התחיה", המהווים את מהדו"ק) בשינויים משמעותיים ועריכה כלשהי. אין הדבר נכון לגבי פרקי ה"זרעונים" שנדפסו שבע שנים קודם לכן, עוד ביפו, בקובץ "התרבות הישראלית", וכן אין הדבר נכון לגבי המאמר "למהלך האידיאות בישראל", שפורסם עוד שנה נוספת קודם לכן בשבועון "העברי" (שני המאמרים שבשנת ה'תש"ב כרכם הרצי"ה לכדי ספר אחד שלם, עם ה"אורות", - וקרא לכל הקובץ החדש בשם: "אורות"). אלו נערכו עריכה מדוקדקת, בדרך כלל של הרצי"ה, שאביו סמך את ידיו עליו לגמרי.

ראה אגרות הראי"ה, אגרת קד, עוד מיפו בשנת ה'תרס"ח, אל אחי הרב, ר' שמואל: "מעניני הרוחניים ידעת, שגדול מאד הוא חפצי ובידי אין עולה כלום בעוה"ר. אין לי עם מי להשיח לבבי, לא מזקנים ולא מצעירים, שיוכלו להגיע עד קרוב לנקודת חפצי, וזה מיגעני הרבה. הכתבים שהעתקתי בקצת הטבה, מוצא צב"י שיחיה, שהנם צריכים עדיין עיבוד וסידור, והצדק אתו. אבל כמעט אין זה ביכלתי. הוא שיחיה התחיל להעתיקם עוד מחדש, על פי סידור שהציע שאולי יהיה יותר מקובל, אבל מי יודע אם יהיה זריז בעבודתו שלא להניחה. הנני משליך על השי"ת יהבי בין בעניני הגשמיות ובין בענינים הרוחניים".

מאמר בפני עצמו דרוש כדי להרחיב על אופן עריכת כתבי הרב בכלל, ו"אורות" בפרט (דרך התעוררות הרצי"ה לעשות כן, עוד בהיות הרב בלונדון, בשנת ה'תרע"ט, והוא הבן בשוויץ ועד ההדפסה בפועל וההוצאה לאור כעבור שנה), אך נדמה כי ראוי להזכיר את אשר מספר הסופר ש"י עגנון ז"ל בספרו "ספר סופר וסיפור" ה'תשל"ח, בעמ' שגב, שכשהרצי"ה ערך את הספר "אורות" מתוך כתבי אביו, והעיר לאבא שהקנאים ישתמשו בכמה דברים לרעה, ושאוּלי יש להשמיט כמה דברים, השיב לו הרב שאין זה "מורא שמים" אלא "מורא בשר ודם", ומורא כזה אין לו.

לאור זאת, מובנים דברי הראי"ה באגרת לר' מנדלי אלטר, הנדפסת לראשונה להלן: "שמעולם לא כתבתי כמעט דברים על מנת להדפיסם ולפרסם, כי אם לפעמים יש אני רושם קצת מהגיגות הלב בקצרה ואחר כך אם באים מי מבני ביתי או ממקורבי ורוצים לפרסמם, לא ראיתי שום צורך למנוע זה מהם".

אגב, הרצי"ה מספר באחד משיעוריו (שיחות הרצי"ה מס' 24, "ערפלי טוהר", סע' 1), כי בימים שלפני מלחמת העולם, "הגליונות של 'ערפלי טוהר' נדפסו ללא סידור מוקדם... בלי העריכה שלי". הרצי"ה שהה בהלברשטט שבגרמניה, ואביו כתב לו: "תקפו עלי רגשי תשוקה להדפיס איזה מרשימותי כסדר כמו שהם... אקוה שהדברים כמו שהם, בלא שרק ועיבוד, גם הם יהיו לברכה, ואולי מהם ימצאו שברכתם תבולט דוקא על ידי חסרון העיבוד, לחם חם ביום הלקחו" (אגרת תרפז, אייר ה'תרע"ד). אך "תוקף רגשי תשוקה" אלו של הרב, כנראה שאינם מייצגים הם את כל הזמנים, שכן לפי דבריו דלעיל שכתב באגרת לר' מנדלי, בתקופה המאוחרת יותר, לא הוא שיוזם את פרסום דבריו, אלא "מבני ביתו (בדרך כלל הרצי"ה) או

ממקורביו (בדרך כלל הרב הנזיר שבאותם ימים היה בעיצומה של עריכת כרכי "אורות הקודש" מתוך "שמונת הקבצים", ש"ערפלי טוהר" הוא רק אחד מהם).

ה. לשונות דברי הראי"ה על דרך כתיבתו

לאור הדברים הללו, מעניין במיוחד הוא לקט זה של דברי הראי"ה אודות דרך כתיבתו:

♦ "בחבורתי לא אמרתי שום דבר מדעתי והם כולם דברי אלקים חיים, שחצבתים מיסודי דברי חז"ל והקבלה האמתית. וכל הדבק בהם בעיון, חזרה וטהרת הלב, אשרי וטוב לו בזה ובבא בעה"י"¹⁰.

♦ "לא כל דבר יכול להמדד בקנה-המדה של שעתו ומקומו. ישנם דברים שרק כעבור זמן מתבררת אמיתתם. ככל שיתרחקו הדורות מתקופתי, ייטיבו יותר להבין אותי ולהעריך את דרכי, וכמו שקרה לרמב"ם בשעתו", שיחות הראי"ה עמ' רפו.

♦ "כל עיקר כונתי בחבורתי, ובכל מה שאני כותב, הוא רק לעורר לבב תלמידי-חכמים, זקנים וצעירים, לעסוק בעיון בפנימיות התורה, בין במוסר בכל הדרכים הנמצאים עמנו מקדושי עליון, בין במחקר בכל הספרים הקדושים שהנחילונו רבותינו הגאונים בעלי המחקר, בין בקבלה על-פי כל הדרכים שהם מורשה לנו מאבותינו וזכרם יגן עלינו, בין על דרך הראשונים, בין על דרך האחרונים, בין על דרך החסידות, בין על דרך רבינו הגר"א והרמ"ח לוצאטו ז"ל. וללמוד את כל הספרים עם דברי זוה"ק וספד"צ, ספר הבהיר וספר יצירה, וכל מדרשי חז"ל, בעיון ובבקיאות, צריך על זה התמדה גדולה, ממש כהתמדת הש"ס ופוסקים. אמנם לא הכל מוכנים לזה מִקְבֵּע נפשם, על כן כל מי שאינו מסוגל, ולבו לב חריף, ודאי שעליו להאריך בעומק פלפול גפ"ת ופוסקים, אבל מי שמוכשר לעסוק בעיון חכמתא וקבלה ע"כ הוא צריך לסדר". "ואם ח"ו נמצאים איזה אנשים, שהם טועים בדברי, ומגלים בהם פנים שלא ככונתי, בשביל כך אין למנוע את הטוב מהראויים לזה, וכדכתב הרמב"ם ז"ל באגרותיו כי 'שרים דרכי ד' וגו'', אגרת מג.

♦ "הפצתי מאד להשיב לך על הערותיך על החבורות שנדפסו. אבל הזמן נדחה, ועכשיו כבר קשה עתיקא. בכלל אעירך, כי בענינים הרחגניים הננו תמיד קשורים אל היסוד הסודי, שזהו האמת היותר גדולה שבהכרתם. על כן אין לתמוה אם בתוך דברים מובנים, ההולכים בהרצאה במובן רגיל ומעשי, נפגש בפתע דברים המנשאים אותנו מעל כל החוג החושי וההגיוני הרגיל. ועל פי רוב דוקא אז הננו שבים לדבר בתמימות פשוטה, תמימות של ילדות טהורה, 'מפי עוללים ויונקים יסדת עז'. וכל מי שהוא מדבר דברים מעומק נשמתו, מוכרח הדבר שימצאו בתוכם הנקודות הללו, שעל ידן זוהר האמת התוכית מתגלה. כמדומה שזהו מפתח נאמן למקורות קשים בדברי, ובדברי כל המדברים בסגנון זה, ראשונים ואחרונים", אגרת קת.

10. לשון זו נדפסה מתחת לתמונת הראי"ה שמופיעה בחוברת "מעגלים לחוג הראי"ה", ושם צויין שהציטוט הוא מ"אגרות ראי"ה", אך אגרת זו לא מצאתי לעת עתה.

♦ הרב אומר: "רצוני הוא שהעולם יכיר ויבין את הפנימיות שבדברי. אולם אם הקב"ה מסבב שבדברי נתפסים רק בצורה חיצונית - נגד זה אין בידי לעשות כלום", שיחת הראי"ה עמ' שמת.

♦ גם הגרימ"ח כותב עוד בשנת ה'תרע"ג (נדפס ב"הד הרי"ם"): "ואם מעטים המה המבינים [את המאמר של הרב], בכל זאת מכת אל הפועל יצאו, נתגלו בעולם, ובאו לכלל גילוי".

1. "הרוגנים בענין ה'אורות"

לאחר שיצא לאור הספר "אורות" בקיץ ה'תר"פ, עורר הדים ביישוב הישן. אנשים מעט, מקנאי ירושלים, אך רעשניים ביותר, הוציאו כתב-פלסתר מלא ארס אפיקורסות של ביוזי תלמידי-חכמים, בו חרפו את הראי"ה ותלמידו הנאמן הגרימ"ח, וכלל אף קריאה לאדמו"רי פולין להצטרף לחרם שלהם על ספר "אורות". הגרי"מ הודרו לפעול בהסברת משנתו של הראי"ה אצל תלמידי-חכמים בכלל ואצל גאוני ואדמו"רי פולין בפרט. המפורסם ביותר הוא המאמר "טובים מאורות" שהוא מכתב שכתב אל הצעיר ר' אייזיק בן-טובים להסברת ענין עמוק ובלתי מובן להמון, שבספר "אורות", וזה פרסמו כמאמר. על כך באריכות בספר "בתוך החומות" לר' מנחם מנדל פורוש, עמ' 295-302.

שני מכתבים הנדפסים להלן¹¹, נשלחו לרב מבנדין הנוכר, גיסו של האדמו"ר.

ממכתבים מעין אלו הכירו אדמו"רי פולין את הרב ואת הגרימ"ח, ומאוחר יותר בכיקוריהם בארץ אצל הרב, הקפיד הראי"ה להושיב את הגרימ"ח לצידו בשעת המפגשים, ואז פגשו הרבנים פנים אל פנים בתלמיד המסור.

הגרימ"ח אף הוא נכנס לקלחת הזו באופן אישי, לאחר שכתב את הקונטרס "טובים מאורות", וכמו שמספר מרן הרב זצ"ל לאדמו"ר בעל ה"אמרי אמת": "ומהם אשר שמו למטרה אותי ואת ידיד נפשי הרב הגאון הצדיק מוהרי"מ חרל"פ שליט"א, בהתלותם בדברים אשר יצאו ממני בכתב... " (אגרת איצט, י"א בניסן ה'תרפ"א). הוא מבהיר שם: "ואם באיזה מקומות באו ברשימותי, לשונות קצרים הצריכים באור, זאת היא חובת כל איש ירא אלקים לדון לכף זכות...". ועוד קודם לכן אל הרצי"ה (אגרת איסג, מ"ד בתשרי ה'תרפ"א): "פה נתעוררה עוד הפעם קנאות חורפנו על דבר ה'אורות', וביותר חרה להם על הקונטרס 'טובים מאורות' של חביבינו הרימ"ח שליט"א, ויצאו בשם 'אגודת הקודש' הידועה במכתבי פלסתר צועקני מאד. חס אני על כבוד עיר קודשנו ותפארתנו המתחללת על ידי מעשיהם הללו. אבל מה נוכל לעשות, וכי יש לנו רשות לכפות פסכתר (עירובין קד, ב; תמיד ה, ה) על האמת הגלויה?!"

אגב, ר' מנדלי אלטר עצמו שכאמור מן המכתב שלפנינו, הכיר את הגרימ"ח, כנראה מתוך דבריו במכתביו אל רבני פולין, ומן הסיפורים שסיפרו אחיו וגיסו שביקרו אצל הראי"ה בארץ, כותב על הגרימ"ח: "רב הגאון, פאר ישראל, דגול מרבבה, מוה"ר יעקב משה שיחיה חרל"פ,

11. ראה על המכתבים ועל המכותבים בספר "ליקוטי הראי"ה" ב, עמ' 148 ואילך, וב"בשדה הראי"ה" עמ' 339 ואילך. המכתבים נדפסו ב"בתוך החומות" לרמ"מ פורוש ז"ל, עמ' 299-295.

...ידעתי והכרתי צדקת נפשו וטהרת לבבו עד להפליא, אשר בצדק ייאמר עליו השרידים אשר ד' קורא" (חווות דעת", ירושלים ה'תרצ"ו, מובא בליקוטי ראי"ה ב, עמ' 294).

אף הרצי"ה ששהה בחו"ל, פעל מצידו, כפי שעולה כמה פעמים מאגרותיו מאותם ימים: אגרת מרתקת וחשובה מבחינה הסטורית של הרצי"ה היא זו שנשלחה אל אבא מוינה (שם עשה כדי לדבר בשם אביו באסיפת "אגודת ישראל" - ראה אגרת הראי"ה א'גג), מט' במרחשוון ה'תרפ"א (נדפסה בבטאון ניצני ארץ יב, עמ' 22-23), בה הוא מספר על יחסם החיובי של אדמור"י מזרח-אירופה ל"עבודת קדשנו" ("דגל ירושלים"). הוא מספר כי נתן לאדמור"ים השונים לקרוא את כתבי אבא ובתוכם הספר החדש "אורות", עיין שם. וראה לנתיבות ישראל א, עמ' רב-רה.

ובאגרת אל הרב הנזיר שנשלחה מנייטטאל שבשוויץ, מכ"ו טבת ה'תרפ"א, כותב הרצי"ה: "פה אנו מכינים בירורי-דברים ותרומי "אורות" לעבודת קדשנו". מן הסתם הכוונה לאגרת המפורסמת שלו שנשלחה אל הרב דוד סופר בראשית חודש שבט, שנדפסה ב"סיני" כרך מז. ובאגרת משם מכ"ג שבט ה'תרפ"א, גם היא אל הרב הנזיר, הוא אף מזכיר את החוברת של הגרי"מ: "הקבלת מרא"צ שטרן את ה"טובים מאורות"? בבקשה להחזירו לי".

דבריו של הגרי"מ שפעל מהארץ ושל הרצי"ה שפעל מחו"ל הועילו הרבה, ורבני ואדמור"י פולין לא הצטרפו ליוזמת קנאי ירושלים להחרים את דברי הרב. וראה עוד בערכו של הרב ב"אינציקלופדיה של הציונות הדתית", שכתב הרב אריה פרנקל, כרך ה עמ' 250-253.

הראי"ה עצמו כותב על כך כמה פעמים. "מאד אני מצטער על הפרודים והקנטוריות שנתהוו" (אגרת א'מת, אל הרצי"ה, ז' מנחם-אב ה'תר"ף). באגרת להוריו (אגרת א'מט) "על דבר הרוגנים בענין ה'אורות'", מאחר תשעה באב ה'תר"ף, הוא מרגיע את הוריו המודאגים: "אין לשים לב. ככה הוא הדרך של אנשים הרגילים שלא לעיין בהלכות דעות, שמתרגנים נגד כל ביאור והארה שנראה להם כחדשה. אף על פי שבאמת יסוד הדברים עתיקים הם וממקור הקודש הם יוצאים, וגדולים וטובים ממני בכמה דורות נצטערו בצער זה. לי די שהישרים המבינים, שיראת שמים אמיתית היא אוצרם, הם יתבסמו בדברים שאני חושב לתועלת כללית וטובה רוחנית גדולה לפרסמם לפעמים.

לבאר את המקורות אין תועלת על פי רוב. אין המקורות מבארים להדיא את המחשבה שלי, אלא הם מראים על זה אחרי התבוננות והרגשה עמוקה. ואלה הנרגנים, או אפילו, תמימי הלב שלא הורגלו ברעיונות כאלה, לא יקבלו את התוצאות גם כשינאח להם המקור שממנו הדברים נובעים. ...וזאת היא החובה של עבודת הקודש עבודת ה' אשר חוצמו אמת. שלא לגור מכל רוגן ומעליב...".

וראה אגרת א'סו ממר-חשוון ה'תרפ"א, אל מתנגד מן העבר שהפך לאוהב: "על דבר כתב הפלסתר אשר הוציאו נגדי ונגד ידיד נפשי הרב הגאון הצדיק, ר"י משה חרל"פ שליט"א שהוא אחד השרידים אשר ה' קורא ברורנו. ...אנכי הנני ב"ה מהנעלבים ואינם עולבים, ואין דבריהם עושים עלי שום רושם ולא על דעת הקהל ותלמידי-חכמים ויראים אמתיים. ...אבל כל מה שאני מצטער מזה הוא רק מפני כבוד ירושלים וכבוד התורה שמתחלל על-ידי מעשיהם, אבל בעצם הענין, לא בפנים ולא בחוץ, נכרת השפעתם. ואדרבא חזותם מוכיח כי על כזב ומרמה

מיסדים הם את התנגדותם, הבאה מתוך קנאה של תחרות של כבוד המדומה". ובאגרת איסז אל הרצי"ה: "ימי החגים עברו עלינו ב"ה כשורה, רק שהציבור היה תוסס מפני הנבלה של הפמפלט, 'קול השופר'¹² של מחרחרי הריב...".

ובאגרת א'עו אל הרצי"ה (מחנוכה ה'תרפ"א): "מתמיה אני, שעל הרב שכתבת שהוא איש נכבד ומתנגד לידיעות שבי'אורות', על מה הוא סומך את יסודו, התנגדותו לא בארת. אם היו באים אלי דברי הערות בישוב הדעת, אולי היה כדאי לבאר באופן מכורר את יסודי הדברים, אבל חושש אני שכל יסודה של התמיהה היא בנויה על איזה בסיס של קטנות ושל רוגז הלב, היונקים על פי רוב מאיזה עכירות הדעת במושגי הקודש, שכאשר הדברים מסתעפים צריכים הם לבאורים גדולים ורחבים מאד, וזה לפעמים - וה'פעמים' הם על פי רוב - מהדברים שהעבודה קשה עלי לבאר את עומק המחשבה בשפה ברורה. ובפרט שאחר כל הבאורים, עקרון של דברים הגם עומדים למעלה מההכרה, ונסמכים למעין השירה והאמונה העליונה, אשר הם הם סוד ישרים, יראי ד' וחושבי שמו בטהרת אמת, ובצפיית ישועה".

היו גם מעודדים. ראה למשל אגרתו של הרב לרב יעקב חי זריהן מטבריה, אגרת איסה מכ"ח בתשרי ה'תרפ"א: "תודתי נתונה לכבוד תורתו חביבי על דבריו היקרים והקדושים באמוץ דברי-קדש, אשר עם הספר 'אורות'...". גם אליו כותב הרב ב"ב בטבת ה'תרפ"א, באגרת א'עח, הסבר לפרק על ההתעמלות, שב"אורות התחיה"¹³.

ועוד באגרת א'קית: "על דבר מכתבי הפלסטר שנשלחו מאיזה אנשים נגדי, אין כדאי לשום על זה לב כלל, גם בשעת פעולתם לא תפס הענין מקום, וקל-וחומר כעת שאין מעלה על לב דברים כאלה, שאיזה יחידים הרחוקים מהעולם ומהחיים עושים במחשכים, ואני איני מקפיד עליהם כלל, ואדרבא אני מקרב את העניינים שבהם, כשהם דרושים לעזרה, כי נמצאים מהם תמימים שחושבים שכל נטיה של התעוררות לאומית ראויה להיות מרוחקת. ומה נעשה עם אנשים כאלה, שהם גרתעים לאחור בשעה שהם רואים או שומעים דברי לשבחה של התחיה הלאומית...".

מרתקים דבריו של הרב שלוש שנים לאחר הופעת ה"אורות", כפי שהם מובאים באגרת א'קפד, מכ"ו בסיון ה'תרפ"ג אל הרב חיים הירשענזאהן: "אבקש מכבוד גאונו שליט"א שלא יצטער כלל ועיקר על כל מה שכתב במכתביו על דבר מה שעבר ביני ובין הרה הצדיק מגור ש"י. כי אמנם אולי יותר מדאי ויתרתי מפני השלום, אבל לא בעקרי דעות ח"ו נגעו הדברים כי אם בשאלת סגנון הלשון, שהוא אמר לי בשם אלה המעוררים, שלדעתם סגנון הלשון בקצורו באיזה מקומות מספר ה'אורות' מביא אותם לידי תרעומות, ועל זה רשמתי לו פתקא קצרה, שתכנה הוא שאם אמת הדבר שנמצאים לשונות כאלה שמביאים בקצורם צער לתמימי לב מאיזה סוג שיהיה, הנני מצטער על אשר לא בארתי יותר את כונתי, וגם זה היה בתנאי שמצדם של המעוררים, גם הם יפרסמו נוסח של חרטה, על אשר נתנו יד לפגום בדברי קדש

12. ראה לעיל באגרות הגרימ"ח להרב ר' צבי חנוך הכהן לוי אב"ד בנדין.

13. עוד בענין זה ראה להלן, וכן במכתב משנת ה'תרפ"ו, שנדפס ב"אוצרות הראי"ה" ב, עמ' 1061.

ודעות טהורות האמורות בספר הנ"ל ושאר חוברות שנתפרסמו ממני, אבל התנאי לא נתקיים, ומצדם לא נעשה שום דבר לקרב השלום".

דעתו של הראי"ה בענין זה ברורה ביותר, והיא שאנשים קטנים אינם מבינים דברים גדולים, או מפני שהם מתפשטים לקנטר, ואין כוונתם טהורה, או שאין כוונתם רעה, אך אין להם הכלים הדרושים להבין את דבריו, שנכתבו בסגנון ספרותי, אך על פי מקורות פנימיים המופנמים בליבו של מרן הרב זצ"ל, הכותב את הדברים.

ז. רוגני ה"אורות" נושח ה'תרפ"ח

ההסתה של הקנאים מבוי התורה לא פסקה, ובחורף ה'תרפ"ח, למעלה משבע שנים לאחר פרסום הספר "אורות", התפרסם "קול קורא" ובו דברי נאצה נגד הרב, גם הפעם ב"בית ועד לחכמים" שיצא לאור בסאטמר. הרב יוסף משאש יליד מרוקו ורב באלג'יריה (לימים רב בחיפה) קרא את הדברים ונרעש עליהם. הוא שיגר מכתב אל הראי"ה, שלימים יפורסם בנספחות לספר-הלקט "ארץ חפץ" של מרן הראי"ה, בעריכת "האדמו"ר החלוץ" הרב ר' ישעיהו שפירא זצ"ל, בתוך מאמרו של הרב בני אלון. במכתב מבקש הרב משאש מהרב להכחיש או להסביר את שנכתב עליו (על דבריו בנוגע לערך ההתעמלות; לנאומו בטכס פתיחת האוניברסיטה העברית בה'תרפ"ה; ולנאומו בהנחת אבן הפינה לגימנסיה המזרחית).

הראי"ה עונה לו אחת לאחת באגרת שנדפסה באוצרות הראי"ה חלק ד, עמ' 189-190, וחלקה בליקוטי הראי"ה חלק ג, עמ' 211-212: "מאוד חרה לי על אשר כתב הפלסטר הנקוב בשם 'ירחון בית ועד לחכמים', עשה רושם כל כך לצער גברא רבה דכותיה. וכי לא ידע מר דבעוונותיהו הרבים שכיחי אפיקורי דמצערי רבנן, ורבו דוברי שקר וסחי כזב. וכל ישרי לב אינם שמים לב לדבריהם ואינם מתעסקים בבדיותיהם". הוא מסביר את פרק ההתעמלות, את דבריו בחנוכת האוניברסיטה ואת דבריו שנאמרו בחנוכת גימנסיה מזרחי.

הרב משאש מיהר לכתוב מכתב חריף ביותר בסגנון שאיננו מורגל בהתכתבות רבנית מן השורה, לרב פולאק עורך הירחון, על שפירסם בבטאונו "נגע צרעת ממארת של לשון-הרע, ועביט של שופכין" ובכך "טינף והבאיש והשחית את ביתו, בהכניסו לתוכו עציץ של בית-הכסא".

מכתב נוסף כתב הגאון ר' אהרן הכהן בעל "עבודת הקרבנות" חתנו של מרן ה"חפץ חיים" (קשרו הקרוב ואהבת רעים שהיו לו עם מרן הראי"ה לא הפריעה למו"לים של המהדורות צילום בשנים האחרונות, של הספר שלו, להשמיט את הסכמת הראי"ה לספרו זה), בו מוחה אף הוא כנגד אשר פרסם עורך "בית ועד לחכמים", ואגב אורחא מספר איך דאב ליבו של חתנו ה"חפץ חיים" על הביונות שנעשו לראי"ה. (נדפס באגרות לראי"ה מהדו"ב, בנספחות סימן 30).

גם האגרת לר' מנדלי אלטר, המובאת להלן, נכתבה בשנת ה'תרפ"ח, בעקבות כתב הפלסטר החדש.

בקובץ "ניצני ארץ" יא, עמ' 48-49, מובאת אגרת מאוחרת של הראי"ה משנות הצדי"קים, אל הרב דוד טעביל דיינאווסקי הי"ד אב"ד פיאנטניצא, בה הוא עונה על שאלה שנשאלה על פסקה שאינה מבוררת לו ב"אורות", שבחינת הנפש אצל בוני הארץ שלמה יותר ואילו בחינת הרוח שלמה יותר אצל אותם החרדים שאין נוגע לליבם עניין הכלל והארץ. אחר שמסביר את מקורותיה הפנימיים של הפסקה, עונה הרב לשואל שכנראה הקשה, שגם אם הדברים נכונים, מה הצורך לפרסם דברים עמוקים כל כך שיש שאולי יבינו אותם באורח בלתי נכון: "ובודאי יש הכרח ותועלת רבה לפרסם דברים כאלה, בכל הצדדים: חדא, שמתעורר לפעמים על ידי זה זיק של קדושה אצל הרחוקים וסוף סוף אל ידח ממנו נדח, ו[שנית], קל וחומר שהכשרים מתעוררים על ידי זה להכנס באהבת ארצנו הקדושה ואהבת כלל ישראל, ובוזה מתעלים הם הרבה מאד".

וכן כתב הרב באגרת להוריו שממנה הובא כבר לעיל, אגרת א'מט: "שאני רואה שהנני מחוייב לבאר את הדברים שיביאו תועלת כללי וכבוד לעם ד', וחיוזק לתורה במהלך הימים הבאים לקראתנו לשלום בע"ה".